

- f) Infinitiv Concâc kome in furlân. Ju traskrivin kome te grâcie provençâl, sence acênt tonik, ma duç e van pronuncjâc tu l'acênt su l'ultime vokâl kome une vore di altris peraûlis de stese lenge: parla, juda, countâ, avè, lusi, feri, bouli.
- g) Participi maskil kome l'infinitiv, però il feminil in ^{ido, -udo} -ado: estâ-ado, nascu-udo, parti-ido, publica-ado, mandâdo, vincu-udo, però e son ançe dej nons derivâc da participis ke fâsin al maskil in -at: jurat, laureat, malaut.
- h) Il sufis in isso par indikâ kûalitât o tendence kome il furlân in pestadice, pustadice, raspadice: cantadis-isso, ventâdis-isso; tremoladis, toumbadis (= ke al pō kolâ e ke al korispuind al furlân), taiadis (bosk cedûo), boulegadis, couladis.
- i) Sufis ello par il feminil, ke però no l'ha sinifikâl vecegâtiv o diminutiv kome in taljân: caçarello, pissarello, tourtarello (= tortorele) ^{embriagarello} telarello (telârole), damisello... ke al rikûarde lis peraûlis furlânis: còkele, bardele, pivele, kamarele, treimarele, prinpinele, skagarele, Purcinele, sbitjarele, skinele, Gonele, Tonele, nofele, ro-vele, sardele, añel, figadel, dordel, franzel, sturnel, faganel, marto-rel, morel, kojonel, ^{manganel} bigarele, sentinele, Tubele, Kudunêle, Sumviêle.
- j) Il sufis in asse paj dispregâtiv: barcasso, boucasso, cartâs, so, paraûlasso, moulinasso, poupulas, bastardas-asso, sabentâs-asso.
- k) Il sufis diminutiv in oto: moulinoto, escaloto (= scâlôt) moussu-rot (= sinôrôt), paletot, lenqot, kome il furlân: grandot, basot, altot, Casotîs, Rivote, saldot, gambôte, pecot.
- l) Il sufis in ard: pansard, Niçard korispendent al furlân: glu-tard, gajârd, testârd, mostarde, petârd, spingarde, Sâroârd, Moscârd.

Kontardo, revoltãrd o rivoltãrd ¹¹⁴ (= papin), smajãrd.

m) Lis terminaçõs in -aũ, -eũ : Ladislau, Barnabeu, mieu,
babau, marmau, Dieu ke si riskontrin in nons e koxons: Treu,
Kulãu, Sibãu, Černěu, Zebedeu.

n) Lis terminaçõs in -aro : marmaro, plebato, escaia, tenaro,
esgruia (= srugja) ke korispündin a marmar, plebac, tenajs, stac.

o) Analogie kãj nons personai skurtãc: Mio, Mioun, Blasi, Bertrand (= Beltram), Batistoun, Catarino.

p) In ordin ala fonetike si note a invece di e in Catarino sarvi
ci, sacretari, samena, pardoun, parruquie; e par i expreson
na; e par ie: fen; i par e: galiot, mita, cimen; e par i
balanso; au o eu par o: tawla, paraulo, puerto, oues, fueio;
u par o: coulina, courdelo, oufice, ouliuo, ourinau, ourino
Oursulo, -ino, ourtiga, -ado -igo, oustina; ia invece del ia
lian glia: gaiard, buscaio, cherfui, rai, pouja, apouja, mai.

r) Si konservin i nesos des dõs konsonãnc bl, pl, fl, kl, gl: bledo,
Blasi, blanc, flamo, flanc, flat, floro, glairo (-glerje), clar, clau,
esclapa, plan, plen, ploumb, plago, pluie.

s) Si ha d (invece del t) in argentaduro, ajuda, cadena, madur,
mudo, nedo (= nada), saluda, salado, sedo, niado, bugado, armado, ar,
nado, bourgado, bekado, carretado, bourrascado, barretado. ecet.

t) g invece di c (k) in becofigo, caga, mastego, segura.

u) c (k) invece di g in crida.

v) n invece di m: fun, fan, grun, prin, surnoun (sorenõn).

z) s invece di c (c): balanso, beisa, bounasso, bras, camiso, par,
so, pastis, estrasso, fassado, fougasso, simouso, nase, serrasinso.

cousino, encrousa duro, crousièro.

3) s par g : cousin, -ino, friso (konfr. strif), damiselle.

Eko des perauils e des frasirs analogis ku lis furlanis:

carge, gourbro (sgojbe), garambi (skalenbri), grapa, miaule,
uei, vuei (= hüe), pla-plan, sieulado (= ciulade).

tend'à mens; la disès de bon? ha durat miej'oro; aussi
speri che seres content; hai crompt de fromai; e pi man-
geras e ti paucheras (= polsaràs) ten che ti fara plesi; de
bellis esperanco, d'escoundoun.

Il provençal antik o la lenga daj trovadours e il limosin aktiâl
e konservin l's par formâ il plural daj nouns e daj agetivs,
kûindi e han pluj afinitât kul furlân par kest raûard.

S'è interesant l'opinjôn dal poete Mistral sul lengâc nicârd
ke rigarîn dal Armana Prouvençau 1861: "En recatant
(ricerind) dins soun (talso) sen li 226'000 Prouvençau de
la Countat de Niço, la famiho prouvençalo ven de se coum-
pleta. Or, quand tûuti lis enfant soun dins l'oustau (fâse) e
que travaion pèr l'oustau, la famiho grandis, e toujours (=sinpri)
que mai prouspèro, e fai que mai bono figuro... .. De tout
tèms, s'es reconeigh Niço pèr vilo prouvençalo... Li Nicârd
parlon lou prouvençau aperiâqui coume à Touloun, e s'âtren-
con (=vestin) à peu près coume li gènt d'agneu coustau". E
tal Armana dal 1873 si lej: "A Niço, mai-que-mai lou prouven-
çau a vogo. Au counsèu municipau noun se se parlo d'autro
lengo, e l'auto soucieta, inteligènto e patriota, noun lou desdegno
coume autre-part... Fai plesi de coustata que, quand lou poeple

S'apassiouno, revèn d'im soulet bound (flanc, salt) a soun lenga
ge naturou. La kùäl notieje dedikîn a kel gentilhôm ke savind
di menti sfacotamentri al ha aserit ke tøj konsejs komunai di du-
tis lis vilis dal Friul si parla Falgjano, falgjano per Dio! La kùäl
asercjôn false e serv di unitât di misure di dut ce ke individûi
di keste risme e son kapac di di, di skrivi e di fâ.

La pluj karataristike difference fra nicard e provencâl moderno
e konsist in kest, ke il nicard al dis terra, testo, lenga, in-
vece il provencâl al termine lis stesis vof in o disind terro
estello. Kest kambjament l'è skomencât tal 16^{im} sekul. E kon-
servin andæmo l'a la kontee di Nice, l'alte Provence, Montpeljè,
l'Alverne, il Limosin e la Cataloñe. In Çarne Kuline e vilis nor-
nis e han la final in o: Çaristio, avondo, Çaso, kanpaño.

Ance il lengaç Katalan al somee une vore al furlan.

Eko lis analogiis principâls:

Artikul plurâl fem: las, uns

Sostantivs e ajetivs plurai in s ande se al singulâr e finisîn
par l: blanchs, ferms, bous, roçins (=ruçins), verticals, anells,
castells, angells, caballs, angels, portals, pans bruns, pels (pells) ^{pells (e pells)} peis (peis).

Pronôns: ~~no~~ nosaltres, vos, us, vosaltres, aguestos, aguests,
aguestos, aguells, aquells, tos, sos (-tiej), mas, tar, sar (-mès, tös, sös),
nostras, vostres.

Verbos. Sekonde persone singulâr di duc i tins e modos jè finite par
s: has, hauras, hajes tu, hagueras o haguesses, haurias e kusi duc
i verbos: amar, amaras, ameras, ames, amasses, vas. La sekonde plurâl
e finis invari par eu: vestiren, saben, voleu, dirieu. E rikûorde

la forme interrogative dal venet: volé, voléu? difé, difeü.

Il participi kome in furlan: amat, temut, demostrat, convencut
Sufis is: indoblegadís (= inflesibil), as: grandas, brutas, homenas
Il pronon átono si unís al verbo kun linijute kome l'é stät proponüt
da la Patije: don-li (= daj-gi); senteu-ros (= sintaj-vi), escriure-li,
ajutem-nos (= judiu-si). Numars: dos, cinch, sis, set, cent.

Vokabui: plen, plana, placa, iglesia, flors, mare, pare, ciutat, claus, plo-
ma, pluja, rivu, taula, blanca, omplir (jenplá), aguaytar, bras, coliflor,
cleu, clar, cordoba, englutir, eruga (= ruje), ensopegar (incopeda), agui-
dols, fals (fale), fasol, flech (flap), flassada (= sfilcade), frare, ge-
noll, gota, macadura, madurar, maridar, moliner, nadol, nader,
nuvi (nuvie), pehir (pajdi), país, panxa, papellona (= pavee), pixar,
plan, plat, pluma, pומר, preso, quefer (= ie-fá), remenar, rose-
gar, sabata, saver, sabó, sabor, sanch, seda, sod, telar, tirabuxó,
ungla, vida, xoch (= sokade), dilluns, dimars, dimecres, divendres,
ordi (= uardi)
cervesa.... d'aont venes (= dontri vens-tu); us haria vist; ala bona
de Deu; tractor a la baqueta; caminar de pressa.

È kuli al ven a proposit di rilevá ke kestas lengis sũrs
dal latin e doprin une vore di rãr lis konsonãno doplis
e in tal kãf par indika' un valór fonetik specjál. Il dopli s
al serv par esprimi kome in taljan la sibilãnt sorde ke t-e
nostre grafie si esprim kun s senplic. Il dopli t par
esprimi il glj taljan e t de nostre grafie (t-e lenge daj
trovatórs lh). Il dopli rr al rapresente kon oñi probabilitat
l' r calcãt daj spañui. Il provençal al skrív imensamen; il
niçard e il katalan kun daj m; il proven. illumina, il niçard ilumi

il kat. il-lumina. Tal nicàrd pe influence taljanè si skrîv
kûalki altre rarisime peraûle kun konsonant dople kome
galia, giarrotta, gibba, pouppa, padretto, pettoral, debattre, e po-
ssims altris vâs tant ke si podarês krudi trata-si di sôljos
di stanpe. Si skrîv tera, teraplen, terassa ma terrassa (= aterâ),
immoral, ma imagina, ilustrâ, irregular.

Tal katalân si met il dopli c nome kûanke l'è fûert kome
in accès, accentuar, il d l'è dopli nome in poçsimis peraûlis
kome in addicionar e derivâc e l'n in annular, kûanke keste
peraûle ûl dî dêt da l'anel.

Il son dal z sonoro (ke modernamentri in taljân si skrîv
z: zanzara, zefîro), e kel dal z sord (in taljân zecca, zaz-
zera, azione, senza) t-e lîenge daj trovâtors no j'erin distînc
l'un da l'altri kon seño specjâl o kul mèti-lu dopli, kome rifiu-
te da kestis peraûlis: juzizi, sarrazi, provençal, plazer, esfor-
zar, razonar, menzongera, plaza, faza. Tal provencâl modern
par il z sord si ha kûalki volte s (coumença, douço, forço,
garçoun, glâço, mentre il z si riserve al sonoro: zero, zebr,
zinc; Analogamentri il nicàrd l'ha il z pal sonoro: zafir, ze,
il sord, kome in taljân l'è skrit istes intoleranza (ma toleranza).
adolescenza. Però in skûâsi duc i vokâbui lis peraûlis konis-
pudentis e son skritis e pronuncjades kul l's: aderenza,
sassietâ, polissia, grassia. Tal katalân il vokâbui taljâns in
-zione e han la terminacjôn in ciò: habitiçiò. Si c'atin poçs
peraûlis kul z (dotzene, taza, avestruz, zafir. Lis sibilânc e
son rappresentâdis in manjeris diferentis skûâsi e konfesjôn de

incerteece grăfite su krest pont: dotse, tretse (13), setse (16), ser-
xanta o xeixanta, e anche dotze, tretze, catorze, quinze, setze.

In Furlan il z sonoro si rapresente kun z : lizer, staronza,
ruzin, zira; il sord kun c : raçe, pucce, stremoc, cok, strancet,
pic, mentre il Pirone lu rapresentare kun doj zz : razze, spor-
kezz, ma anche kun-t-ün: draz, stranzet, vizi, Skrivind dunc
vizi e vizilje; ziut e zunä, no jé nisune indikacjón parci
ke un ke nals la pronunje al devi lej vici, vizilje, cuet e
zunä.

La nestre grafie e jé perfetamentri d'akordo ku lis lengis
sürs tal abuli o fa di manko des konsonanc doplis, e e jé
pür in akordo küand ke kës lengis e han risolt il pro-
bleme di rapresenta in müd uniforme e kostant (no inpiatte
se kunt-une sole letare, o kun-t-ün digrame) un stes sun.

Lis analogiis dal furlan kul rumen si limitin al vokabulari.
Nuje s tal plural né tes terminacjóns daj verbos. L'infinit
di küalki verbo al kojncid kun il furlan (a fugi, a uni, a
servi, a dormi, a cultiva, a guverna) e altretant i participis pasâc
(lândot, tăcut, arut). / nesos pl, bl si osorvin in plumb, plöate,
tablo, plăcere, blond). / pronoms acest, acel.

La aseñacjón di un dialèt a une lenge plu jüst ke a un'al-
tre da part di studjôs no specializâc, e jé une vore arbitra-
rie. Basti oservâ ke t-e famose Racolta di Dialèt Talsans di
Zuccagni-Orlandini, (Florence 1864) e son konprinduc il dialèt
di Aoste, k'al ò par Astul e par duc ke son unûc dopo Franko-
provençal, kel di Nice (provençal), kel di val Mustijr (ladin).

di Malte (árabo) e il Sardañul Setentrional, central o Logodurù
e Meridjonal. I doj ultims e kostituisin une lenghe autònoma.

Pe konservaçion de l's final t-al Sardañul central basti
kestris frasir: Babbu nostru, qui stas in sos chelos ... et per-
na-nus sos (=ju) pecados nostros comente nos-ateros perdon-
mus sos inimigos nostros. Eko altris frasir di Usini (tento-
ri central). Mas fattu tottu sas commisiones? pius tardu ...
duas oras ... E quales posadas liapo a pònere in bula? - Le-
(càpe) sos cucciaris de prata e sas furchettas e sos burteddos
cun sa maniga de avorio. Prepara su lethu cun sos luntolos e
sas cobertas pius fines.

Kusi mentre il nicàrd si lu ritén, o almanco si lu ritin-
ve, un dialèt taljan fin ke Nice e partinire a l'Italje, e an-
parcè ke si ere sinpri ripetut ke il kunfin occidental de
penisule l'é al flum Varo, k'al è di là di Nice, Mistràl, ke
l'é no solamenti il Dante de Provence, ma ançe l'autor de
kolosal Tresor dou Felibrige esèj vokabulari ke al kontèn-
duè i dialèc de France Meridjonal, nol dubite di afirmà ke
il nicàrd l'é provencàl sklet. Epür fin al 1860 la lenghe de
skùele, de glesje e de justis e ac publiks di ke kontee e
jerele taljane mentre da ke epoke e jù la francese, e in vere-
tät no doperès sej nissune des dös, ma la provencàl. A Malte
taljan e ingles e latin a spesir dal lenga lokal. In Friul la
lenghe de skùele e de justis e produf la pluj salde konvinsjon
ke il furlàn no l'é ke un dialèt dependent dal taljan mentre
t-e Ladinje central e occidental il todèsk, lenghe de skùele, de justis

dal komerci e de stanpe al produſ tal publik une konvencjón opüeste ke no je'manko inkrolabil. Kome sinpri la veretot e je tal myec. Fra i doj litigáns sperin ke al vinci kuj ke l'ha dirit.

Dal taljân al provençâl e da kest al francēſ si pare per sfumaduris kome fra i kolōrs dal prisine o da l'ark di San Mark (G. Paris); egüalmentri graduât l'è il pasâc dal lombard al ladîn e dal venet al ladîn kome si po rilevâ da la carte anese a la memorje da l'insiäc lingüiste Karlo Batisti su la Lenge e suj dialèt tal Trentin. (Pro Cultura, Maj 1910).

No par kest si nejn lis lengis taljane, provençâl, francese e ladine, kome la skurjarte doj tjörmins o anej ke unizen une speeje ku l'altre no fâs nea lis spejis di plantis o nemai.

Kej ke no rivin a nea dal dut la lenge ladine si kontentin di di ke si trate di tanç dialèt nivrîn doj kuaj, pes vicenda störikis dal païs, e pes kondicjóns pulitiks e pe separaçjón des valadis ke restin isoladis e apartadis, l'è rivât a impönr si suj altris, a diventâ lenge letèrarje, e ke keste lenge komün pe naçjón ladine no si formarâ maj plu.

L'è facil a rispüindi ku l'esenpli dal provençâl dula ke i dialèt e son divjârs: provençâl propjamenti dit, lengedocœ, güaskôn, limosin, dialèt dal Delfinât, di Marsitje da l'Alvernje e des Alps. Epür il vokabulari (Lou Pichot Tresor di de Fourvières, Avignon 1902) al dà un vokabel unik, sence bisüne di indikâ la provenjence di oñi vöſ. I vokabuli di un dialèt si püedin gäbja in kej di un'altri kome in furlân fémîno, fémîna e femine.

L'Armané provençau si pùbliè dal 1855, e al serv par
duc i provençai. Oun devènt il Volum ku la relogjòn des fjestis
latines internacionals tinùdes dal 1882 in okassjòn de j zües flo-
rài. In kel konvenö l'è stät diskorüt in duc i dialèc e son ripuar-
dis poesijs e diskörs in oïri vernakul de famèe provençal.

Un konkörs vjart de l'Armané tal 1861 al ameteve i dialèc di
Marstje, Arles, Lengadoce e Giascoñe, rikjedind nome uniformität
di ortografie, sul küel pont maltriv la batün a proposiit di dütis
lis varjetäc ladinis. Risolvi la küestjòn pel söl fiekün sence tün kont
di kej altris l'è manko di nuyè, parçe kestjo viünd inseñtand-
mò tes sküelis, al'ha, in konfrönt di kej ke formin ojet di studi,
impüartance afät sekondarje.

La Grece antige e veve almanco säs dialèc sekond i vokabu-
laris klasiks (ahik, dorik, jonik, beotik, lakonik); and-ül poeis a ima-
ginasi lis inkünagjens par opare di elemens forestè, spezialmentri
fläs, albanès, latins, turks, ke vord vüt ke lenge in 19 sekui...
Epür la Grece moderne, ke je un'ombre di ke antige, e ha fat
su kome nuyè une lenge leterarje par dut il mond grèk, ke al
si estind in dut il Mediteräne orjentäl, mar Neri, mar Ros e
al ha propäginis ançe tej püero de l'Adriatik. Za kuarente
ejüs no erje ançe a Udin la filande dal Grèk? La Ro-
manse e ha in pök tiap, no solamentri fisät la so lenge lete-
rarje - ke fin za sinküante ejüs si klamave volake -, ma ançe
abandonät l'alfabet ciriljan par adotä kel latin medjant la intro-
duçjòn di seños diakritiks par akordä-si suj kuoj on-d-e
voludis. Il reñs serbo-kroat-florin al sta adotind une lenge

ünike ke si kłamara jugo-slave, e abandonand il karater
čiriljan. L'è di ritiñi ke anče deĵ tré dialéc albanes il Tosko,
e il Gego e il Skutërin, un al finim par inponi-si saj altirs.
No l'è di dubita un söt moment, ke pür ke i Ladins e üe-
lin la lenge ladine ünike e skuñara trionfa.

La Grecje antige kuj sjeĵ dialéc numeros e jere une vore
manko sparnicade de Ladinje. I pas fra une valade e l'altre
e son manko inprotikobü di keĵ ke dividin lis valadis todinis
e ke restin adriture sparöc par 6-7 meſ se no pluĵ. Il mār
inveci ke ostakul al formave une meraveoſe rēt di stradis
di komunikacjōn fra duc i paifs. Lis distōncis fra i ponc est-
strēm de Grecje (dal kapo Malapōn a Salonik e da Patrās
a Smirne) no sūparin la distance ke je fra lis resultivis
dal Reno e Trjest estin paifs ladin. No jē nisune reſōn parcé
ke la Ladinje anče in kest e devi fa une ečecjōn.

Anči podin di di pluĵ. La distincjōn deĵ dialéc anče ka d'ino
e va onē di pluĵ sparind. Eſistia il Nür Testament e i libris
di stücele in romanco de base e de alte Engadine. Il stücej
l'è unik, la ortografie ünike; kumō si pō di ke in pratike
sej sparide la distincjōn. A la fin dal 18^{im} sekul l'esistere un
libri di preĵere in lenge furlane, un altri in lenge carñele, e
fin a mitet de 19^{im} sekul si son stāpōc anče libris di me-
se in guricān. Kumo si seveli in furlān-judines a l'habitānt
dal paifs pluĵ lontān, e kel ol rispāindara i stintivamentri,
aütomatikamentri ke stere varjetat medje di lengat; e olind
otiñi ke al si esprimi tal so vernakul spogāt bñjñara pre-

lu kun insistence e no si otiñarà lu skopo ke a mjes.
 Lis vilotis e saràn in dut il friul recitadis par furlàn
 zorutjòn e se küelkidune e je di sàguine lokâl e overtiràn
 disind: keste e je mo in Forhèt, keste e jè propi càrñele!

La konklusjòn e jè ke i orës ben pòk a uniformà la lenghe
 fra dute la ladinje: Libris di sküele e di gleffe, stanpe perjòdi-
 ke komün. Freküentis visits fra ju habitànc des regions pluj
 lontanis. Ma di kest pluj inderànt.

Abele Hovelacque tal so tratèt di Lingüistike (Paris 1876) al
 dis ke i ladinis e son kalkolàc 580'000, e a l'ardne: "kest
 numar relativamentri pòk konsidereval nol còl afèt al ladin
 il so karatar di vere lenghe. E lòn küàrt kej ke han unit il
 grop centràl e il ramàc orientàl - il furlàn - a la lenghe taljane,
 küàl son perfetamentri separàc pal materjäl (vokàbul) e pe lör fo-
 netike. E si takin ançe intimamentri fra di lör par i me-
 dèms elemènc."

Kun dut kest tros si ustinaràn ad afermà ke no si
 trate altri ke di rozos diàlèt sence letérature e sence
 onüi, destinàc a seça-si. E ke sejn pür diàlèt!

Ma e deriv ben sej vivaròf, se konsiderànt nome la ventè-
 sime part daj ladinis, i Grifòns, ke in 40'000 e fevelin alman
 ko küàtri diàlèt diferènc, ke han duc une tradiçjòn letèrarje
 skolàstike ed eklejjàstike, e rivin a stanpà onüi an pluj stüejis,
 rivistis opùskui e libris ke no duc i diàlèt taljans fevelàc
 da 40 miljòns di kristjans. Ke il letör inparcjàl al konsideri
 l'impüartance de stanpe ladine küòn-ke duc i ladinis e dopr

sin la lör lenge te shkële, te glesje, t'aj uficis, t'aj tribunai, e e for keste la lenge des lör produjóns stórikis, sjentifikis, leteraris, de stampa perjodikë daj ac amministrativs e del guvjär. Tivünd kont ke la produjón tipografike de l'Italje meridjonāl e je sçarse, Il miljon di Ladins e produresin non manko di une ventèsime part di dute la produjón leterarje d'Italje.

Eko ce ke il lingüiste inglës, di fame mondjal, Max Müller, al di-seve suj dialéc: "L'e shkësi inpusibil forma-si une idee de fekonditat ilimitade daj dialéc. Dula ke lis lengis leteraris e hann une sole peraüle stereotipade, val-a-di fisade imobilmentri, i siej dialéc an proponin cinküante, ke han oñidube la lör shkumadure t'al sinifikat."

Taj pöpui di une stese famee lingüistike, dopo un çart progress de civiltat si forme la lenge proprje des personis civils, une lenge artificioze, ke te so plene integritat no je forsi revelade in nissün lük e ke par tacit akordo e devente la lenge adotive di duc: E jë keste la lenge leterarje o nobil o ilustre doprade tes skrituris e daj leterac. Kusi si-forma la lenge latine, la italjane, la Franceze ecet. Il dialét al reste libar, rik sence pastorje.

E a proposit del nestri venet bastard e de nestre voe di teljan skrit si poderis di kun Cavazzoni-Pederzini ke des diferentis lengis dopradis dal popul, la leterarje e jë ke a la küal al kompët il ménomo dirit di kostitui il karatär distintiv de najo-nalitat. e küindi dirin kul statiste e jurekonsult Gambini, ke

"o krodarës di dovê preferi ke daj posesōrs e daj koltivators des kanparis. Kesc e devin sej konsiderac la vere stirpe indigene dal pais, lor e kostituisin la naciōn e formin la so baze, il fondament, e e son la pluj numeroze e la pluj pregjose di dutis lis klasis socijals." Sekond kesc kriteris, par judika su la naciōn no si lara a indaga la lenga ^{e il pinsin} di ke societat korote ke sta taj kares e zuja di bitjard, di makao o di mauis e ke lej i skandui pikan ke si konplazin di rikama i gornai, ma si studjara e si interogara i robuse lavorators de faze.

La denominaciōn di ladin e Ladinje e je oramaj generalizade anca fra ju opositors pluj akanic de idee. Titlu kome kesc e son komuna, inevitabi. Nisune altre peraule e poderis esprimi il koncet korispondent: Ladinje e Itaje, Traducjōns ladinis de Parabule, Apuntos suj dialekt ladin (Salvjon), Voladis ladinis, Ladin a la krosere, Kuestjon ladin, Ladin central, La Ladinje t-e filologie (K. Batisti), Kunfiter daj fonemis ladinis, Leterature Ladin, Il trukt daj ladinis, Tal Boletin de Societat filologike romane la bibliografie dal ladin e dal reto. roman e je in une secon afat separede da oñi altre lenga o dialet. Duc i libris modernis di linguistike, ke tratin di dialekt foljans, no ferevin afat di kej ladinis, ke son di altre nature. Osavin ke race e lenga no van kostautementri d'akordo, peroi, l'azonz l'illustre prof. Trombetti, ke l'akordo e je la regule e il disfakordo l'eccecion. Podin kundi ritiñi ke une carte etnografike e korispuñdi a une carte linguistike. Dopo ke dal 1855-58, il baron Karlo Czörnig l'ha publikat

la carte ethnographique de Monarchie lade a toks, ke l'Askul (1873)
l'ha unit une carte in grande scale aj Sagos Ladins, lei Schmel-
ler (1877) and'ha publikade un'altre te divulgativime riviste:
Petermanns Geographischen Mittheilungen a ilustracjon de me-
morje: Todesks e Romans tal Tirol Meridjonel, e finalmentri
Gartner and'ha unide un'altre, traciade kun skrupul, aj srej
^{(il Pirone (1879) and'ha unide une al Vocabularij)}
Vjanc Ladins (in taljan, 1882), in dutis lis cartis ethnografichis e lingvisti-
kis, in due ju attanc anee skolastiks ke le' superfluo indika' (ne
Marinol, Gattollo, Pullé....) i Ladins (e anee i Furlans) e son seene
come unitat independent de vicins e kunsinanc Taljans, Todesks
e Slavs. O konosin une sole edicjon val-a-di la Carte etno-
linguistique de Region Venete e des Alpes publikade in 3 o 4 edi-
cions da l'Istitut de Agostini. Anci la prime edicjon e ha skun-
nud par ordin superjor sej gorbjade kunsine in kuj i terito-
rij slavs e Todesks e figurasin un mont misklicac kun element
taljan. In keste carte i Ladins son due distatjao. De la
val di Muištajr, ke je taj Grifons, perfektamentri Romance,
al Golfo di Triest, Ladins e Furlans e kan rineat la lor
race parce' ke nissin l'ha protestat kuintri keste carte langa.
mentri difuse. Ke altre carte je opare di A Gabrys e e fo publi-
kade da 1913 a kosane da la Librarje des Nacionalitac. Keste
carte e seene i Ladins Svicars ma no kej da l'Adij e i Furlans.
La kontradicjon e je in veretat madornal, ma si spjegade in keste
manjere: ke carte e smere a mostra la majime uniformitat lingvisti-
ke spezialmentri taj stac za unifikac, e a mostra nome lis grandis
aglomeracjons etnikis, kuinti e son stadis omitudis dutis lis

isults alogenis ke son pluĵ kurjoŝitāt ŝjentifike ke no vedin impuortance pulitike. Vjodūt durice ke i Furlāns no i tenim aŝāt a la notā le lōr ŝpecialitāt etnike (keanci ŝper si vengojin e no ur par vōr di laŝi paŝā par veneo o ance par taljāns), e han pensāt ben di soprimu-ju, kusi i diplomatiks e i politikāns pāj kūoj jere lāte ŝpecialmentri ke cārte, tal tokonā la cārte pulitike d'Euōpe, lavōr vōnde difiĉil, e varesin vūd une preokupacjōn di mōnko. Fato skā ke 40'000 di lōr e son stāc boĵūs di rivendikā i lōr diric di lēge e di race ke altris 800'000 no son stāc boĵūs di tutelā aŝāt. No kōventin kōmēno!

E finin keŝt cāpitul lung e diskusit, a lris kūj mančancis al supliarā il letōr di būine volōntāt, kūn dōs citacjōns. Une dal prof. Mdefonso Nieri, studjōŝ dal folklore e dal dialēt lukēs, ke a propoŝit de lēge al diŝ: „la ami istintivamentri kōme oñidūn l'ame so marē, no parce bjele, ma parce' je so.“ E ke altre nujemānko di Dante (Konvīt, Cap. XII, XIII): „Se kūalkidūn mi domandās se amōr a la me propje l'avele l'e dentri di me, jō j' rispāidarēs di: si“. Lu ami parce' keŝt mjo lēgac a l'ha unīt keĵ ke mi han ġenerāt, ke kūn luj fere-lavin.“

Grafie

Filip Lusane, za profesōr di fiŝjologje ke universitāt di Padūe, al laŝā skrit: La konfussjōn des lēgis e fo sekōnd la Bibje une maludicjōn kūintri la supjarbe humanitāt. La konfussjōn des lētaris une maludicjōn kūintri la ŝjence e kūintri l'abratelamēt des nacjōns.“